

Wolf Wondratschek

Zelfportret met
Russische piano

Uit het Duits vertaald door Izaak Hilhorst

LEBOWSKI PUBLISHERS
AMSTERDAM 2019

Het citaat van Anna Achmatova in hoofdstuk v is vertaald door Hans Boland.
De vertaler dankt Gerrit Bussink voor zijn advies.

Oorspronkelijke titel: *Selbstbild mit russischem Klavier*

Oorspronkelijk uitgegeven door: Ullstein Buchverlage GmbH, Berlin, 2018

This edition is published by arrangement with Literarische Agentur Michael Gaeb, Berlin, in conjunction with Marianne Schönbach Literary Agency, Amsterdam. All rights reserved.

© Wolf Wondratschek, 2018

© Vertaling uit het Duits: Izaak Hilhorst, 2019

© Nederlandse uitgave: Lebowski Publishers, Amsterdam 2019

Omslagbeeld: Brian Barth

Omslagontwerp: Peter de Lange

Auteursfoto: Brigitte Friedrich

Typografie: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 488 4730 3

ISBN 978 90 488 4731 0 (e-book)

NUR 302

www.lebowskipublishers.nl

www.overamstel.com

OVERAMSTEL

uitgevers

Lebowski Publishers is een imprint van Overamstel uitgevers bv

Meld je aan voor de nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van de nieuwste boeken van Lebowski Publishers via www.lebowskipublishers.nl/nieuwsbrief

Alle rechten voorbehouden

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

Weet het toeval wat het wil?

I

De handdruk van een dode?

Koffiehuis. Alle tafeltjes bezet. Alle moppen verteld. Alle kran-
ten gelezen. Binnen- en buitenlandse. De kelners dansen. De
lucht een brandende sigaar. Aan mijn tafel een Rus, in zijn jonge
jaren pianist, een vergeten beroemdheid. Daar heeft hij zich bij
neergelegd. Moskou, Londen, Wenen. Alle afstanden gevat in
de regel van een gedicht, alle ruimtes vervloeid tot raadsels. Ik
heb het geprobeerd, gezond verstand en idealiseren, maar het
is niet gelukt. Aan het eind zijn het eerder de hotelkamers die
je bijblijven dan de concerten. Een te stevige handdruk. Mooie
vrouwen die aankloppen en zich verontschuldigen omdat ze zich
vergist hebben. Een koffer met een kapot slot. De Eiffeltoren
in de mist, twee dagen lang was er niets te zien. En natuurlijk
heb je het altijd al geweten: de kunst kan het niet helpen dat
ze niets kan.

Onbegrijpelijk hoe nutteloos een mens kan worden, een mens
als ik, die op het eind in een gat in je geheugen past, zonder
schoenen, zonder dromen. Zijn rechterhand, ooit een klauw,
speelt met een sigaret, maar van de dokter mag hij niet meer
roken. Zijn hart. Hij heeft het zwart op wit. U gaat dood. Dat
is, antwoordt hij, wat ik zou willen. En geen muziek, geen noot.
Wel kerkklokken zoals ze klonken in de dorpen van mijn vader-
land, van mijn grootouders, van mijn ooms en tantes. Zomer-
vakanties herinner ik me, lange korte weken. Grotten waar ik
niet in durfde. Kippen die in je handen leegbloedden. Wachten
op het onweer. Takken rapen voor een vuur, wat natuurlijk niet

mocht, maar wat de man die voorbijreed niet stoorde, verdiept als hij was in het lied dat hij zong. Je hoefde je niet te gedragen, mocht lang opblijven en luisteren naar de verhalen die de volwassenen elkaar vertelden. Iemand droeg je, als je met de smaak van zoete bosbessen nog op je tong in slaap was gevallen, naar bed. Een paradijs! Met je blote voeten in de modder. Je uit een boom op iets zachts laten vallen. En er weer in klimmen. Nog eens en nog eens, niet ophouden! Op het veld waren vrouwen, jonge, sterke vrouwen, aan het werk, ik schaamde me als ik naar ze keek. Hoe oud was ik toen ik fantasieën kreeg die niet meer die van een kind waren? Maar ach, ik werd al geroepen door andere, brutale, blozende meisjes die zich verstopt hadden! Ik nam mee wat ik vond, gooide het weer weg en draafde verder. Schaapskuddes. Karrensporen in het zand. Rondtrekkende waarzegsters, jonge en oude, die, omdat er in de toekomst weinig handel zat, ook in parels en geneeskrachtige kruiden deden. De eerste witte en zwarte toetsen, van een accordeon. Hun blauwe halsdoeken, de kleur van de liefde. Kom terug, ik blijf aan je denken. Toen kwamen de Duitsers. Het geld lieten ze liggen, maar de zeep namen ze mee, en de lucifers. Het sterven begon, en er was niemand meer die het uit kon leggen. De oudjes die nog in leven waren, spraken niet meer. Wie naar bed ging, stond niet meer op. Gezongen werd er, als er al gezongen werd, alleen nog in gedachten, in het geheim. Voor de afbeeldingen van de heiligen brandden allang geen kaarsen meer. Liefde was elkaars handen warmen. Niemand kwam Leningrad meer uit, en niemand kwam er binnen. Een stad in de greep van de honger. Het veiligst was het, ook dat nog, in Siberië.

Ik hoor een man praten die ik pas kortgeleden heb leren kennen, wiens uitspraak van de voor hem vreemde taal klinkt alsof het geluid uit een fragiel kaartenhuis komt dat hij zorgvuldig probeert te beschermen, ook tegen zijn eigen adem. Zo klinken zinnen die bergop gaan. En er is nog iets wat het niet eenvoudi-

ger maakt om hem te begrijpen: alles in zijn hoofd vervaagt en verdwaalt. Hij hoort het ijs breken in de kanalen, schoten afgevuurd op beren, de valse tonen die hij zich, op onverklaarbare wijze niet gedisponeerd, in Parijs heeft veroorloofd. Ik denk dat je moet leren hem de tijd te geven.

Nadat hij het glas water waar zonder dat hij het merkte wat as van zijn sigaret in is gevallen heeft leeggedronken, veegt hij zijn mond af en kijkt me aan alsof ik op een vraag die hij niet gesteld heeft een verstandig antwoord heb gegeven.

Het zal me een genoegen zijn, zegt hij. En ik hoop dat het gaat regenen, daar heb ik altijd van gehouden. Lang regenen. Het moet regenen tot de duisternis valt, tot de sterren komen. In God geloof ik niet. Ik ben gelovig op een andere, oude manier.

II

Mogen wij niet leven?

Ik heb met de oude Rus afgesproken. Hij stelde een Italiaans restaurant voor, niet ver van zijn huis.

Door het raam zag hij eruit als een bedelaar. Hij rookte. Hij was moe. Ook al mocht hij geen koffie drinken, hij bestelde er toch een en kikkerde ervan op. Een verbod overtreden was altijd al iets waar hij erg van opknapte. Mijn hart houdt van mijn stommiteiten. Niet van allemaal, maar van deze en nog een paar andere, en het vergeeft ze me, hoop ik. Het klopt zonder ophouden, nog steeds. Soms, dat is waar, dreigt het te blijven stilstaan. Het ergste, vertelde hij, was indertijd in Parijs, toen hij tussen de repetities voor een concert op het kerkhof van Montparnasse het graf van de Roemeense pianiste Clara Haskil bezocht. Daar lag ze in haar graf, hij stond ervoor en voelde zich overbodig. Zij heeft meer geweten dan ik. Ik weet niet wat zij wist. Ik wist alleen dat het belangrijk was om te weten en dat ik het niet wist. Een geheim, nog een, als we het over muziek hebben. En dat is interessant, als je iets hoort zonder het te kunnen verklaren, en hoeveel muziek hebben we in ons leven allemaal al niet gehoord, goede, prachtige, fantastisch gespeelde muziek. Maar toch! Zijn hart deed pijn. Hij bewonderde haar meer dan vrijwel iedereen die ooit aan een concertvleugel had gezeten, maar dat hield hij voor zich. Tot zijn spijt had hij haar nooit op het podium horen spelen en natuurlijk ook niet persoonlijk gekend, en dat laatste speet hem juist weer niet, want hij zou geen woorden hebben gevonden om uitdrukking te geven aan zijn bewondering, en

haar een hand geven zou hij te brutaal hebben gevonden. Maar door de jaren en de afstand in kilometers waren ze onbereikbaar voor elkaar. Hij was vijftien en net in Moskou aan zijn studie begonnen toen Haskil stierf, in België, maar ze werd in Parijs begraven. Ze was uitgegleden op de trap, geloof ik, een val waar ze niet meer van herstelde. Een moment van onoplettendheid dat ze zich aan de vleugel nooit veroorloofd had. Wat moet je daarvan denken? Mogen we niet leven?

Destijds had het niet veel indruk gemaakt op hemzelf en de andere studenten. Dat veranderde pas toen hij haar plaatopnames ontdekte en alles van haar leven, haar opleiding, haar carrière en haar repertoire wilde weten. Vanaf dat moment leek het wel of hij verliefd op haar was, verliefd op de bescheidenheid waarmee ze voor haar publiek verscheen, het grootse van die bescheidenheid. Het deed bijna pijn als je zag hoe klein ze zich maakte, hoe ze erin slaagde zonder de muziek te verraden in ongekunsteldheid te ontsnappen. Muziek is geen kamer die je opnieuw kunt schilderen. Sprak ze Russisch? Sprak ze eigenlijk wel? Had ze niet voor elk optreden koude handen gehad, te koud voor Mozart, die vervolgens haar handen verwarmde? Er waren toen al dokters in haar leven, in het zijne nog niet.

Ach, nog iets wat ik nooit zal vergeten, zei Soevorin opeens en in gedachten was hij opnieuw in Parijs, in zijn jonge jaren. Toen ik haar graf bezocht, lag er zonder dat ze zich iets van mij aantrok, ze keek niet eens, een kat op de grafsteen uitgestrekt en wel zo dat haar kopje de sterfdatum bedekte, alsof ze de wereld wilde misleiden, nee, beter gezegd: de wereld in het ongelijk wilde stellen, haar dood ongedaan wilde maken. Al het andere was leesbaar, haar naam, haar geboorteplaats en geboortedatum. Vreemd, nietwaar?

Soevorin gaf en bezocht geen concerten meer. In een hoekje van zijn gedachten staat nog een vleugel, iets om foto's op te zetten. Wat waren ze ooit jong allemaal. Altijd met één been in

de gevangenis, wat, ook nog lang na de dood van Stalin, verbanning kon betekenen, werkkamp, gewoon het einde. Je was zó dood, of in elk geval onderweg. En je stierf langzaam. We kunnen er beter iets op drinken dan ons te laten ontmoedigen.

Een voorbijsnellende kelner bleef staan om de bestelling op te nemen.

Ik drink niet meer.

De kelner snelde weg.

Helaas, zei hij terwijl hij een kruimeltje tabak uit zijn mondhoek krabde. Ik mag het niet meer. Zo is het. Ik heb gedronken sinds ik alcohol mocht drinken. Daar dacht je niet over na, dat deed je gewoon. Ik ben niet echt wat je noemt een patriot, niet in politieke zin, maar waarom zou ik niet toegeven dat we meer begrip hebben voor onze eigen zonden dan voor die van anderen, en in elk interview heb ik op de vraag hoe men in Rusland met alcohol omgaat hetzelfde antwoord gegeven. Old Russian tradition! Wat dan weer vertaald werd als ‘Wij zijn Russen, wij drinken’. Ze lustten er wel pap van. Zijn Russen alcoholist omdat ze ongelukkig zijn? Ongelukkige communisten? Helpt alcohol tegen de honger? Was dat misschien de reden om naar het Westen te gaan, geen zuipschuit te worden? Ze trokken alle registers open.

Ja zeg! Ik ben geen toeristisch informatiebureau. Maar in de loop der jaren werd ik er wel steeds handiger in altijd een gevat antwoord bij de hand te hebben. Vertrouw niemand die niet drinkt, was er zo een. We hadden medelijden met mensen die stiekem dronken. Die leefden meestal ook niet lang. Wij drinken niet zoals aristocraten. Een waterglas is voor ons goed genoeg. Zo dicht bij de vlam zijn dat je door een vreugdevuur wordt omhuld, begrijpt u? Het beschermt de mensen tegen hun grote land.

Zolang ik piano speelde ontbrak het me aan niets, maar waar moest ik in mijn vrije tijd met mijn handen naartoe? Waar stond het glaasje? Het voelt nog altijd alsof ik naakt ben.

Hij keek naar iets aan de muur boven mijn hoofd. De genade van een lang leven? Ik weet het niet. Nog meer onvervulbare dromen?

Maar ik wilde u een verhaal vertellen. Moskou, Tsjaikovski-zaal. Een architectonische delicatessen. Een aangesneden taart. Maar geen slechte akoestiek. Je kunt een held worden. Geesten bestaan. Nooit eerder had ik zulke koude handen gehad. Maar op de avond van de allereerste uitvoering van de Tweede symfonie van mijn vriend Alfred Schnittke had ik het heel warm. Ik gloeide tot in mijn vingertoppen. Twee van mijn leerlingen hadden geen kaarten voor dit besloten concert, er waren helemaal geen kaarten in de verkoop geweest. Voor de veiligheid. Dus hadden de dames iets verzonnen. Ze wilden per se de zaal in. Ziet u, zo ging dat. Niet alleen componisten moeten het van goede ideeën hebben. Ze kwamen vroeg in de middag opdagen, deden alsof ze schoonmaaksters waren en werden binnengelaten. In het trappenhuis kropen ze in een grote kist die daar in verband met renovatiewerkzaamheden was getimmerd. Daar bleven ze vier uur zitten, tot vlak voor het begin van het concert.

Hij leek voor het eerst te merken dat ik naar hem luisterde. En u, waarvoor kruipt u in een kist? En zonder het antwoord af te wachten, dat ik hem toch al schuldig had moeten blijven, vertelde hij verder.

Toen mijn vrouw vorig jaar stierf, niet meer dan een volkomen zinloos maar dodelijk ongeval met een stadsbus, heb ik een van die twee leerlingen opgebeld. Ze werkt tegenwoordig als muziekwetenschapper. Ik had tenslotte een testament uit te voeren: de wens van mijn vrouw om in Russische aarde te worden begraven. Nee, ze bedoelde niet dat ik haar lijk naar Moskou moest sturen. Ze bedoelde het poëtisch. Ze had heimwee. Zo was ze. Heimwee naar de aarde van haar vaderland. Ik heb mijn leerlinge dus opdracht gegeven Russische aarde op te sturen. Onder rembours natuurlijk. Het weegt tenslotte nogal wat.

III

Weet je nog?